

RIKICA OVADIJA, SARAJEVO

DOBAR DAN, JA SAM BUNKS . . . !

Tiho, kao prikradajući se, provuče se kroz poluotvorena vrata malen mršav plav čovjek u sivom odijelu, slamnatom šeširu i crnim naočarima na nosu. U ruci je držao neki zamotuljak. Stade posred sobe i započe razgovor:

— Dobar dan, ja sam Bunks! Je li vam Valentin pričao o meni? Nije? No, glavno da sam ja tu i da sad imate kilogram graha. Šta kažete? Cijena? Oh, ne spominjite mi tu riječ. Ko još danas pita za cijenu kad je i život ljudski izgubio svaku cijenu. Ah, ne, ne, nemojte mi protivriječiti! Evo, recite gdje je vaš muž? Nema ga! Je li tako? Valentin mi je pričao da su jednom u ranu zoru došli nekakvi ustaški agenti i odveli ga. Kuda? Niko ništa ne zna. A vi ste noću pobjegli s djecom, sakrili se u nekoj šupi i poslije prebjegli ovamo. Zar nije tako? A sad živite evo u toj bijednoj emigrantskoj sobici, i to pod tuđim imenom, i sa strepnjom čekate ko će preuzeti civilnu vlast: Italijani ili ustaše. Ali što ste poblijedili? Ne bojte se! Pst! Odaću vam jednu tajnu. I ja sam Jevrejčin. To jest, ja nisam Jevrejčin. Odnosno, ja sam Jevrejčin među svojim najbližima, među prijateljima, u četiri oka, ali za one druge, za arijevce, za policiju i ostale ja sam kršćanin koga štiti rimski tribunal. Nisam žalio novaca da steknem što bolje isprave. Hm, zna Vili šta radi! Kad je otac, jednom, prije rata bankrotirao i kad su došli po ključeve, on je plakao. A ja sam mu rekao: „Oče, ne plači, ti imaš svog Vilija, u njegovoj glavi se nalazi kapital”. I zaista. Mi smo poslije nekoliko mjeseci imali lijepo aranžiranu galanterisku radnju na čijim su policama, istina, većinom bile prazne kutije, ali sve tako lijepo i ukusno sortirane da su se mušterije tiskale, a ja sam ih znao tako vješto obratiti da su kupovale samo ono što sam im ja nudio.

Ah, čini mi se da je sve to bilo tako davno kad su mi roditelji još bili živi. Na sreću, njih više nema! Oni su umrli u krevetu, još prije početka ovog proganjanja Jevreja. Hvalim nebesa što se tako dogodilo. Najprije je umro otac, a poslije godinu dana majka! Onkl Teodor, brat moje majke, onesvijestio se na njenom pogrebu. A da je znao šta ga čeka . . . Noću su upali u kuću. Njega je spopao takav kašalj da se umalo nije ugušio, ali se oni nisu osvrtali na to.

Strgli su mu prsten s ruke i ošamarili ga. Zašto? Glupost. Valjda nije očekivao da mu prije toga održe predavanje o teoriji rasizma i pljačkanju. Hm, znate, ja nisam tako naivan. Moja sestra, ona je apotekar i, uzgred budi rečeno, pomaže šumu, ona vrlo rado govori o čovjekoljublju, no mene neće više natjerati da ja u to potpuno vjerujem. A, ne, ne, Vili je oprezan. No, mi smo se udaljili od teme: dozvolite mi da sjednem. Tako se brzo zamaram. Iako sam mlad. Mislim da nisam neskroman kad to tvrdim, jer meni je svega dvadeset i sedam godina. Sipljiv sam. Ljekar je jednom prilikom konstatovao da imam astmu. Ali, pustimo to! Htio sam vam ispričati kako sam pobjegao iz Osijeka. Samo me, molim vas, pažljivo saslušajte. Šta velite? Ručak? Treba da spremite ručak. A mislite li da je meni bilo do ručka, kad sam u teretnom vagonu stajao onako pritešnjen među daskama? Ali šta sam mogao? Nije mi bilo ni do čega, samo da odem što dalje od svog rodnog mjesta, od svojih susjeda, od ljudi koji me znaju, među kojima sam odrastao i živio. Jer šta ga znaš! Jedan će zbog stana, drugi zbog pljačke, a treći tako iz straha ili možda iz puke zluradosti reći nekome: „Ovo je Jevrejin i još je u svom stanu! Zamislite: Jevrejin, a živi tu među nama! Stanuje u s v o m stanu, leži u s v o m krevetu!.. Ko još to da dozvoljava, kad toliki njegovi sunarodnjaci putuju kao ukočeni lješevi niz Savu!” I tako sam ja stajao u teretnom vagonu među onim daskama i zahvaljivao udesu što te daske nisu živi stvorovi i što neće progovoriti i prokazati me gestapovcima ili ustašama: „Hvatajte ga, to je Jevrejin, sakrio se ovdje!” Ne, daske nemaju straha. One ćute. I ja sam ćutao i strepio i sam sebi govorio: — Vili, smiri se! Valjda nije suđeno da nijedan Jevrejin ne ostane na svijetu. Samo, mi još nismo spaseni. Ne, ne, još nas mnogo toga čeka. A ovaj stari grad je tako lijep. Samo da nije rata. Zar ne? Zamislite šta mi se juče u „pučkoj” kuhinji dogodilo. Sjedim i srčem onu grahovu čorbu, kad mi se pogled zaustavi na jednoj djevojci što je sjedela prema meni. Sitnim žmirkavim očima gledala je mimo mene. Na njenom tankom vratu visio je zlatan lančić sa srebrnim raspećem. Ha, rekoh sebi: — Vili, prema ovoj ovdje moraš da se pokažeš drzak. Ako se pokunjiš ili izgledaš preplašen, može pomisliti da si jedan od proganjanih, a što je najgore, može se dogoditi da posumnja da si Jevrejin.

Pored nje su sjedela još dva nova lica. Pretstavili su se. Rekli su da su Bosanci: jedan se zove Mirza, a drugi Boro. — Budi oprezan, Vili, rekao sam sebi, možda je koji od njih ubačen kao ustaški špijun. Ćutim i čim sam dovršio jelo, ustanem. Djevojka je ostala, a oni su takođe pošli. Požurio sam ka izlazu. Neću ni s kim da se družim. Ali sad samo još momenat strpljenja. Zna li šta sam naveče doznao od gospodina Majera koji vodi spisak svih emigranata Jevreja koji stižu ovamo? I djevojka sa velikim krstom oko vrata i ona dvojica, svi su oni emigranti kao i ja, žive pod tuđim imenom kao vi i ja. A vi ste se prestrašili! Od mene! Oh, smiješno! Ali, priznajem: vrlo je teško živjeti pod tuđim imenom. I svoje se

sjene bojiš. Ali, evo, samo blagodareći promijenjenom imenu, mi smo još danas među živima. Iako ja sve teže podnosim ovu situaciju. Juče sam se jedva suzdržao da ne idem kondolirati porodici Singer koja je dobila vijest da im je sirota bakica umrla u logoru. A znate li da je ta nesrećna bakica triput pokušala da pobjegne iz Sarajeva i da su je uvijek dočekivali agenti, a novac za tobožnje njeno spasenje već treći put je primila jedna belosvjetska, ili, recimo bolje, jedna otmena prostitutka, gospođa Finincer. Vi je ne poznajete? Uvijek je vrlo otmeno obučena. Vodi sa sobom nekog malog pinča. Ponekad je u društvu kolonela. Ne znate je? Pa, naravno, vi se ne krećete među ovom ratnom „gospodom”. Oh, kad je gledam onako raskošno odjevenu, sa plavom kovrčavom kosom, kako se šepuri u društvu kolonela i sjedi naveče u kavani... Kako je ona promućurna! Zamislite, ona vam je zaposjela najotmeniji apartman u hotel-Imperijalu, i tu prima svoje prijatelje. A Jevreji koji su ovamo prebjegli obasipaju je molbama, suzama, novcem, nakitom, napoleonorima, da im ona pomoću svojih prijatelja nabavi propusnice, lašapasare, auzvajze i šta ja znam kakve sve lažne isprave. Ala je to lukava žena! I što je najgore — bezdušna. U isto vrijeme kad spasava ove sirotane, ona javlja i agentima, koji ih dočekuju i pljačkaju, a onda s njom dijele plijen. Tako je bilo i sa ovom staricom. Posljednji put agenti su bili pravi sadisti. Kad je već bila u vozu i mislila da je spasena, prišli su joj i tražili da kaže očenaš. I, naravno, pobčzna starica nije znala. Zanimjela je od straha, a oni su se cerekali i batinajući je izgurali iz voza i bacili u drugi teretni voz koji je išao u Đakovo. Đakovo... grobnica naših majki, naše djece i sestara...! Starica je svega deset dana izdržala u onom starom, zagušljivom paromlinu i srušila se od tuge. A znate li šta je uradio njen stariji sin Daniel? Sav ucveljen i ogorčen otišao je gospođi Finincer i rekao joj da je bludnica! — „Zar meni da kažete da sam bludnica”, — vikala je ona razmahujući svojim bijelim rukama, na čijim su prstima bili kao krv crveno obojeni nokti... — „Meni, koja ima italijanski i njemački generalštab za svojim leđima?!” Ha, šta velite? Ovakva jedna figurica lisičjeg lica ima dva generalštaba za svojim leđima. Ti fašisti zaista postaju komični. Ali, nažalost, oni su još na vlasti. I mi ih moramo trpjeti. Moramo se savlađivati kad onako naduveni prolaze ulicom, svi ti koloneli, komandanti, karabinjeri, doglavnici i poglavnici, stožernici i rojnici...

Oh, kako se u meni bijes roji... Ali, ja sam stvorio odluku, Ja moram da obavijestim svijet o tome. Vi se čudite, vi me gledate... kao da mi ne vjerujete? Ali ja ću ipak stati pred njih, bez straha, i reći ću im: „Gospodo, vi sjedite ovdje, kod zelenog stola, a ne znate šta se događa u svijetu. U logorima...” — „Oh”, pokušaće oni da me prekinu, „logori... to je poznata tema... U cijeloj Evropi postoje koncentracioni logori...” — „Da”, prekinuću ih ja, „postoje logori, ali pogledajte ove izvještaje... Mi svakog dana primamo popise: 40, 100, 160, 200 umrlih u logoru. Svakim danom

rastu ove cifre..." Neka mi oprostite nevine žrtve. Ali one su sada zaista samo cifre. Eto, ovim ciframa ja želim da potresem svijet! Vi mašete glavom, vi sumnjate. Eh, onda ste i vi skeptik. Ali vidjećete. Vili će uspjeti! Zainteresovaću cijeli svijet za ove zločine. Samo da dođem do onih što konferišu kod zelenog stola. Šta kažete? Da pođem u borbu?! Da se oružjem borim protiv fašista? Ah, to nikako. Ne, Vili je pacifist. Molim vas, koliko ih je zavedenih, i ja da ih ubijam? Ah, to ne. Sve se to da mirnim putem riješiti. Čujte: nemojte misliti da će Nijemac pobijediti. To neće! Budite uvjereni da neće, a dotle, ni Vili neće čekati, prebaciće se do Ženeve. Šta, opet vi? Da se prebacim u šumu? Ta, nemojte, šta ću im ja? Ja sam gradski čovjek. Ja bih im samo bio na smetnji, a onda, patim od astme, a ponekad me i išijas hvata. Ko bi me nosio na putu? Ah, ne, ne! Uostalom, ja sam vam rekao da sam pacifist, ja ne mogu da gledam krv.

No, sad idem. Mnogo sam vas zadržao, ali vi ćete ipak dovršiti ručak. A zamislite šta će oni u logoru? Nikad, nikad više neće oni sjedjeti za ručkom u sobama, za stolom, među svojim milim. Ne, za njih više ništa ne postoji. A mi? I naš život je u pitanju. Opet vi spominjete cijenu. Pustite to, glavno je da sam ja bio ovdje i da sad imate kilogram graha. Doviđenja!

(Dogada se u Dubrovniku početkom 1942)

(Saznali smo da je pomenuti Vili — Alfred Bruk ipak pošao u borbu i u jesen 1944 godine poginuo u partizanskim redovima.)